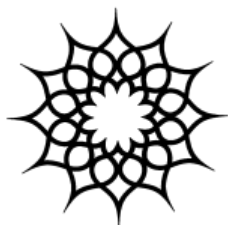

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پژوهشکده‌ی زبان‌شناسی

گروه زبان‌شناسی

پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته‌ی زبان‌شناسی همگانی

استعاره‌های مفهومی دشمنی: رویکردی شناختی و پیکره‌ای

استاد راهنما:

دکتر آزیتا افراشی

استاد مشاور:

دکتر سید مصطفی عاصی

پژوهشگر:

نرجس سادات دهدشتی

اردیبهشت ۱۳۹۶

برگه‌ی ارزیابی

اگر نه مدّ بسم الله بودی تاج عنوان ها

نگشتی تا قیامت نو خط شیرازه دیوان ها

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا هَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ

ستایش خدایی را که ما را بدین [راه] هدایت نمود و اگر خدا ما را رهبری نمیکرد ما خود هدایت نمی یافتیم.

از صمیم قلبم، از استاد فرهیخته و ارزشمند پدر نستوه گروه زبان شناسی پژوهشگاه علوم انسانی، جناب آقای دکتر سید مصطفی عاصی، برای الطاف پدران و استادانه‌ی مستدام و بی‌بدیشان تشکر ویژه می‌نمایم.

از استاد فرهیخته و گرانقدرم سرکار خانم دکتر آزیتا افراشی، برای مهربانی‌ها، شکیبایی‌ها، زحمات بی‌دریغ و سخاوتمندانه‌شان سپاس بی‌حد دارم. غریق مهرتان هستم.

از سایر اساتید محترم و فرهیخته‌ی گروه زبان شناسی که دانش خویش را بی‌دریغ نثار دانشجویان نموده‌اند و من از ایشان بسیار آموخته‌ام و مرهون الطاف بیکران یکایک‌شان هستم، سپاسگزارم.

تلاش نمودم قطره‌ای از دریای دانش عزیزان که در این مدت و با توان محدودم از محضر مبارکشان آموختم را در این مختصر بر کاغذ بیاورم و امیدوارم لبخند رضایتی بر صورت پرمهرشان نقش بندد.

خنکای مهر و لطف پدر و مادر عزیزتر از جانم بر همه‌ی لحظات زندگی‌ام سایه افکنده، مرا یارای قدردانی از آنان به قدر شایستگی‌شان نیست، جز آن که بگویم هستی مرا همه‌اید و شما را هر لحظه عاشق‌ترم، امیدوارم لحظه‌ای بی‌شما نمانم.

برادرم، نازنینم، دریای عطوفت و مهربانی من، وجودت شادی‌بخش زندگی من و همراهیت همیشه تکیه‌گاه استواری برای من بوده و خواهد بود.

محبوب‌ترین محبوبه در گیتی، مادرترین خاله‌ی هستی، محبت‌های بی‌شائبه‌ات را قدردانم و آرامشم مرهون زحمات توست.

من آدم دوباره به دستم قلم دہی

شاعر شوم بہ شعر دم محتشم دہی

این اثر ناپہیز تقدیم می شود بہ سید و سالار شہیدان کہ شیوہی شہامت و دشمن شکنی مان آموخت.

یا اباعبد...! من در صلح و سازشتم با کسی کہ باشاد صلح است و در جنگم با کسی کہ باشاد جنگ است و دوستم با کسی کہ شمارا دوست دارد و دشمنم با کسی کہ شمارا دشمن دارد و از پروردگاری کہ مرا بہ معرفت شما و دوستانان گرامی داشت، خواستارم کہ دوری و انزجار از دشمنان شمارا روزیم کند و مرا باشاد دنیا و آخرت پابرجا دارد.

بہ یاد شہیدان قلم

شہید عبد... مرزبان دایمی عزیزم

شہیدان محمود و علی تاج الدین و شہید علی تمیمی

چکیده

پژوهش حاضر با رویکردی شناختی و پیکره‌ای، به بررسی استعاره‌های مفهومی «دشمنی» در پیکره‌ای نمونه از زبان فارسی می‌پردازد. هدف این پژوهش شناسایی حوزه‌های مبدأ‌ی است که مفهوم دشمنی در زبان فارسی، براساس آن‌ها مفهوم‌سازی می‌شود. در این پژوهش نگارنده، با استفاده از پایگاه داده‌های زبان فارسی، پیکره‌ای نمونه از متون زبان فارسی، برگرفته از ۵۳ مورد از آثار فارسی معاصر و تعداد ۱۰ عنوان از روزنامه‌های موجود در پایگاه داده‌های زبان فارسی را مورد مطالعه قرار داد تا استعاره‌های مفهومی مرتبط با مفهوم دشمنی در آن‌ها تحلیل گردد. به‌منظور این بررسی، ۱۲ کلیدواژه انتخاب و در پیکره‌ی نمونه جستجو شدند. نتیجه‌ی جستجو ۱۵۰۰ جمله و عبارت بود که از خلال آن‌ها ۷۱۰ عبارت استعاری مشخص شد. تحلیل عبارات استعاری به کشف ۱۸ نام‌نگاشت برای مفهوم دشمن و ۲۸ نام‌نگاشت برای مفهوم دشمنی انجامید. پرسامدترین نام‌نگاشت‌ها و حوزه‌های مبدأ در مفهوم‌سازی مفاهیم دشمن و دشمنی مشخص شدند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که حوزه‌های مبدأ انسان، شیء و حیوان برای دشمن و حوزه‌های مبدأ کنش، شیء و نیرو بیشترین نقش را در مفهوم‌سازی این مفاهیم در زبان فارسی به‌عهده دارند. همچنین اندام‌واژه‌های دست، چشم و خون بیشترین بسامد را در استعاره‌های مفهومی دشمن و دشمنی دارا هستند.

کلیدواژه‌ها: معنی‌شناسی شناختی، استعاره‌ی مفهومی، نگاشت، زبان‌شناسی پیکره‌ای، دشمنی، دشمن

فهرست مطالب

۱	فصل اول: کلیات پژوهش.....
۲	۱.۱. مقدمه.....
۳	۲.۱. مسئله‌ی پژوهش.....
۴	۳.۱. اهمیت و ضرورت انجام پژوهش.....
۵	۴.۱. اهداف پژوهش.....
۵	۵.۱. جنبه‌ی نوآوری و جدید بودن پژوهش.....
۶	۶.۱. پرسش‌های پژوهش.....
۶	۷.۱. فرضیه‌های پژوهش.....
۷	۸.۱. روش‌شناسی پژوهش و روش گردآوری داده‌ها.....
۷	۹.۱. سازمان‌بندی پژوهش.....
۹	فصل دوم: پیشینه‌ی پژوهش.....
۱۰	۱.۲. مقدمه.....
۱۲	۲.۲. شکل‌گیری اندیشه‌ی استعاره‌ی مفهومی.....
۱۶	۳.۲. گسترش مطالعات در مورد استعاره‌های مفهومی.....
۲۸	۴.۲. استعاره در زبان‌های مختلف.....
۳۴	۵.۲. مطالعات میان‌رشته‌ای استعاره.....
۳۸	۶.۲. مطالعات استعاره در حوزه‌ی عواطف.....
۵۰	۷.۲. مطالعات پیکره‌ای عواطف.....
۵۹	۸.۲. جمع‌بندی.....
۶۱	فصل سوم: مبانی نظری.....
۶۲	۱.۳. مقدمه.....
۶۳	۲.۳. شناخت.....
۶۳	۳.۳. علم شناخت.....
۶۵	۴.۳. زبان‌شناسی شناختی.....

۶۸	۵.۳	دستور شناختی
۶۹	۶.۳	معناشناسی شناختی
۷۰	۷.۳	استعاره‌ی مفهومی
۷۲	۸.۳	استعاره‌ی مجرا
۷۳	۹.۳	نگاشت
۷۴	۱۰.۳	حوزه‌ی مبدأ و مقصد
۷۶	۱۱.۳	مفاهیم عاطفی
۷۷	۱۲.۳	استعاره و فرهنگ
۷۹	۱۳.۳	تعریف پیکره
۷۹	۱۴.۳	زبان‌شناسی پیکره‌ای
۸۱	۱۵.۳	رویکرد پیکره‌ای در زبان‌شناسی
۸۱	۱۶.۳	رویکرد پیکره‌ای در زبان‌شناسی شناختی
۸۳	۱۷.۳	جمع‌بندی
۸۵		فصل چهارم تحلیل داده‌ها
۸۶	۱.۴	مقدمه
۸۷	۲.۴	معرفی روش پژوهش
۹۱	۳.۴	پایگاه داده‌های زبان فارسی
۹۲	۴.۴	تحلیل داده‌ها
۹۳	۱.۴.۴	نام‌نگاشت‌ها
۹۳	۱.۱.۴.۴	کلیدواژه‌ی دشمن
۹۵	۱.۱.۱.۴.۴	[دشمن انسان است]
۹۷	۲.۱.۱.۴.۴	[دشمن شیء است]
۹۸	۳.۱.۱.۴.۴	[دشمن حیوان است]
۹۹	۴.۱.۱.۴.۴	[دشمن شکارچی است]
۱۰۰	۵.۱.۱.۴.۴	[دشمن نیرو است]

- ۱۰۱.....[دشمن شیء/دارایی است].۶.۱.۱.۴.۴
- ۱۰۱.....[دشمن موجود متحرک است].۷.۱.۱.۴.۴
- ۱۰۲.....[دشمن سیال است].۸.۱.۱.۴.۴
- ۱۰۲.....[دشمن شکار است].۹.۱.۱.۴.۴
- ۱۰۳.....[دشمن مکان است].۱۰.۱.۱.۴.۴
- ۱۰۳.....[دشمن موجود زنده است].۱۱.۱.۱.۴.۴
- ۱۰۴.....[دشمن گیاه است].۱۲.۱.۱.۴.۴
- ۱۰۴.....[دشمن موجود ماورائی است].۱۳.۱.۱.۴.۴
- ۱۰۴.....[دشمن رویداد است].۱۴.۱.۱.۴.۴
- ۱۰۵.....[دشمن ویژگی است].۱۵.۱.۱.۴.۴
- ۱۰۵.....[دشمن کالا است].۱۶.۱.۱.۴.۴
- ۱۰۵.....[دشمن وسیله‌ی نقلیه است].۱۷.۱.۱.۴.۴
- ۱۰۵.....[دشمن ماده است].۱۸.۱.۱.۴.۴
- ۱۰۶.....کلیدواژه‌ی بدخواه.....۲.۱.۴.۴
- ۱۰۶.....[بدخواه انسان است].۱.۲.۱.۴.۴
- ۱۰۶.....[بدخواه حیوان است].۲.۲.۱.۴.۴
- ۱۰۷.....کلیدواژه‌ی خصم.....۳.۱.۴.۴
- ۱۰۷.....[خصم انسان است].۱.۳.۱.۴.۴
- ۱۰۷.....کلیدواژه‌ی عدو و اعداء.....۴.۱.۴.۴
- ۱۰۸.....[عدو انسان است].۱.۴.۱.۴.۴
- ۱۰۸.....[اعدا انسان هستند].۲.۴.۱.۴.۴
- ۱۰۸.....[اعدا اشیاء هستند].۳.۴.۱.۴.۴
- ۱۰۹.....کلیدواژه‌ی دشمنی.....۵.۱.۴.۴
- ۱۱۰.....[دشمنی کنش است].۱.۵.۱.۴.۴
- ۱۱۲.....[دشمنی نیرو است].۳.۵.۱.۴.۴

- ۱۱۲.....[دشمنی شیء/دارایی است].۴.۵.۱.۴.۴
- ۱۱۳.....[دشمنی مکان است].۵.۵.۱.۴.۴
- ۱۱۳.....[دشمنی حرکت در مسیر است].۶.۵.۱.۴.۴
- ۱۱۳.....[دشمنی ماده است].۷.۵.۱.۴.۴
- ۱۱۳.....[دشمنی مسیر است].۸.۵.۱.۴.۴
- ۱۱۴.....[دشمنی آتش است].۱۰.۵.۱.۴.۴
- ۱۱۴.....[دشمنی قرارداد است].۱۱.۵.۱.۴.۴
- ۱۱۴.....[دشمنی رویداد است].۱۲.۵.۱.۴.۴
- ۱۱۴.....[دشمنی بیماری است].۱۳.۵.۱.۴.۴
- ۱۱۴.....[دشمنی تجربه است].۱۴.۵.۱.۴.۴
- ۱۱۵.....[دشمنی ماده خوراکی است].۱۵.۵.۱.۴.۴
- ۱۱۵.....[دشمنی مانع است].۱۶.۵.۱.۴.۴
- ۱۱۵.....[کلیدواژه‌ی بدخواهی].۶.۱.۴.۴
- ۱۱۶.....[بدخواهی کنش است].۱.۶.۱.۴.۴
- ۱۱۶.....[بدخواهی شیء است].۲.۶.۱.۴.۴
- ۱۱۶.....[بدخواهی نیرو است].۳.۶.۱.۴.۴
- ۱۱۷.....[بدخواهی ماده است].۴.۶.۱.۴.۴
- ۱۱۷.....[بدخواهی مسکر است].۵.۶.۱.۴.۴
- ۱۱۷.....[کلیدواژه‌ی تخاصم].۷.۱.۴.۴
- ۱۱۸.....[تخاصم کنش است].۱.۷.۱.۴.۴
- ۱۱۸.....[تخاصم نیرو است].۲.۷.۱.۴.۴
- ۱۱۸.....[تخاصم آتش است].۳.۷.۱.۴.۴
- ۱۱۹.....[تخاصم مکان است].۴.۷.۱.۴.۴
- ۱۱۹.....[تخاصم حرکت در مسیر است].۵.۷.۱.۴.۴
- ۱۱۹.....[کلیدواژه‌ی خصومت].۸.۱.۴.۴

- ۱۲۰.....[۱.۸.۱.۴.۴] خصومت کنش است
- ۱۲۰.....[۲.۸.۱.۴.۴] خصومت شیء/دارایی است
- ۱۲۱.....[۳.۸.۱.۴.۴] خصومت ماده است
- ۱۲۱.....[۴.۸.۱.۴.۴] خصومت شیء است
- ۱۲۱.....[۵.۸.۱.۴.۴] خصومت آتش است
- ۱۲۱.....[۶.۸.۱.۴.۴] خصومت نیرو است
- ۱۲۲.....[۷.۸.۱.۴.۴] خصومت رویداد است
- ۱۲۲.....[۸.۸.۱.۴.۴] خصومت انسان است
- ۱۲۲.....[۹.۸.۱.۴.۴] خصومت سلاح است
- ۱۲۲.....[۱۰.۸.۱.۴.۴] خصومت حرکت در مسیر است
- ۱۲۲.....[۱۱.۸.۱.۴.۴] خصومت سخن است
- ۱۲۳.....[۱۲.۸.۱.۴.۴] خصومت گیاه است
- ۱۲۳.....[۱۳.۸.۱.۴.۴] خصومت مسیر است
- ۱۲۳.....[۱۴.۸.۱.۴.۴] خصومت منبع صدا است
- ۱۲۳.....[۱۵.۸.۱.۴.۴] خصومت نیروی مخرب است
- ۱۲۳.....[۱۶.۸.۱.۴.۴] خصومت وضعیت است
- ۱۲۴.....[۹.۱.۴.۴] کلیدواژه‌ی عداوت
- ۱۲۴.....[۱.۹.۱.۴.۴] عداوت کنش است
- ۱۲۵.....[۲.۹.۱.۴.۴] عداوت مانع است
- ۱۲۵.....[۳.۹.۱.۴.۴] عداوت ماده است
- ۱۲۵.....[۴.۹.۱.۴.۴] عداوت آتش است
- ۱۲۵.....[۵.۹.۱.۴.۴] عداوت بنا است
- ۱۲۶.....[۶.۹.۱.۴.۴] عداوت رویداد است
- ۱۲۶.....[۷.۹.۱.۴.۴] عداوت سخن است
- ۱۲۶.....[۸.۹.۱.۴.۴] عداوت سلاح است

- ۱۲۶.....[عداوت شیء است].۹.۹.۱.۴.۴
- ۱۲۶.....[عداوت شیء/دارایی است].۱۰.۹.۱.۴.۴
- ۱۲۶.....[عداوت ابزار است].۱۱.۹.۱.۴.۴
- ۱۲۶.....[عداوت نیرو است].۱۲.۹.۱.۴.۴
- ۱۲۷.....کلیدواژه‌ی مخاصمه.....۱۰.۱.۴.۴
- ۱۲۷.....[مخاصمه کنش است].۱.۱۰.۱.۴.۴
- ۱۲۸.....[مخاصمه نیرو است].۲.۱۰.۱.۴.۴
- ۱۲۸.....[مخاصمه مکان است].۳.۱۰.۱.۴.۴
- ۱۲۸.....[مخاصمه رویداد است].۴.۱۰.۱.۴.۴
- ۱۲۸.....[مخاصمه مسیر است].۵.۱۰.۱.۴.۴
- ۱۲۹.....کلیدواژه‌ی عناد.....۱۱.۱.۴.۴
- ۱۲۹.....[عناد کنش است].۱.۱۱.۱.۴.۴
- ۱۲۹.....مجموع کلیدواژه‌ها.....۱۲.۱.۴.۴
- ۱۳۴.....اندام‌واژه‌ها.....۲.۴.۴
- ۱۳۴.....کلیدواژه‌ی دشمن.....۱.۲.۴.۴
- ۱۳۵.....کلیدواژه‌ی بدخواه.....۲.۲.۴.۴
- ۱۳۶.....کلیدواژه‌ی خصم.....۳.۲.۴.۴
- ۱۳۶.....کلیدواژه‌ی عدو و اعدا.....۴.۲.۴.۴
- ۱۳۷.....کلیدواژه‌ی دشمنی.....۵.۲.۴.۴
- ۱۳۷.....کلیدواژه‌ی بدخواهی.....۶.۲.۴.۴
- ۱۳۸.....کلیدواژه‌ی خصومت.....۷.۲.۴.۴
- ۱۳۸.....کلیدواژه‌ی مخاصمه.....۹.۲.۴.۴
- ۱۳۹.....مجموع اندام‌واژه‌ها.....۱۰.۲.۴.۴
- ۱۴۶.....جمع‌بندی.....۵.۴

۱۴۸.....	فصل پنجم: نتیجه‌گیری.....
۱۴۹.....	۱.۵. مقدمه.....
۱۵۰.....	۲.۵. پاسخ به پرسش‌های پژوهش و محک فرضیه‌ها.....
۱۵۱.....	۳.۵. نتایج فرعی.....
۱۵۱.....	۱.۳.۵. مفاهیم خاص و عام دشمن.....
۱۵۴.....	۲.۳.۵. تعدد دشمن.....
۱۵۴.....	۳.۳.۵. ویژگی‌های دشمن.....
۱۵۴.....	۱.۳.۳.۵. ضعف دشمن.....
۱۵۵.....	۲.۳.۳.۵. قدرت دشمن.....
۱۵۵.....	۳.۳.۳.۵. دشمن‌سازی.....
۱۵۶.....	۴.۳.۳.۵. قدمت دشمنی.....
۱۵۶.....	۵.۳.۳.۵. مهم‌ترین دشمن بشر.....
۱۵۷.....	۴.۵. پیشنهاداتی برای پژوهش‌های آتی.....
۱۵۸.....	کتاب‌نامه.....
۱۵۹.....	منابع فارسی.....
۱۶۲.....	منابع انگلیسی.....
۱۷۰.....	واژه‌نامه.....
۱۷۱.....	فارسی به انگلیسی.....
۱۷۸.....	انگلیسی به فارسی.....
۱۸۵.....	پیوست‌ها.....

فهرست جدول‌ها

- جدول ۴-۱. فراوانی نام‌نگاشت‌ها و حوزه‌ی مبدأ کلیدواژه‌ی دشمن..... ۹۳
- جدول ۴-۲. فراوانی نام‌نگاشت‌ها و حوزه‌های مبدأ کلیدواژه‌ی بدخواه..... ۱۰۶
- جدول ۴-۳. فراوانی نام‌نگاشت‌ها و حوزه‌های مبدأ کلیدواژه‌ی خصم..... ۱۰۷
- جدول ۴-۴. فراوانی نام‌نگاشت‌ها و حوزه‌های مبدأ کلیدواژه‌ی عدو..... ۱۰۸
- جدول ۴-۵. فراوانی نام‌نگاشت‌ها و حوزه‌های مبدأ کلیدواژه‌ی دشمنی..... ۱۰۹
- جدول ۴-۶. فراوانی نام‌نگاشت‌ها و حوزه‌های مبدأ کلیدواژه‌ی بدخواهی..... ۱۱۵
- جدول ۴-۷. فراوانی نام‌نگاشت‌ها و حوزه‌های مبدأ کلیدواژه‌ی تخاصم..... ۱۱۸
- جدول ۴-۸. فراوانی نام‌نگاشت‌ها و حوزه‌های مبدأ کلیدواژه‌ی خصومت..... ۱۱۹
- جدول ۴-۹. فراوانی نام‌نگاشت‌ها و حوزه‌های مبدأ کلیدواژه‌ی عداوت..... ۱۲۴
- جدول ۴-۱۰. فراوانی نام‌نگاشت‌ها و حوزه‌های مبدأ کلیدواژه‌ی مخاصمه..... ۱۲۷
- جدول ۴-۱۱. فراوانی نام‌نگاشت‌ها و حوزه‌های مبدأ کلیدواژه‌ی عناد..... ۱۲۹
- جدول ۴-۱۲. فراوانی نام‌نگاشت‌های استعاره‌های مفهومی دشمن..... ۱۳۰
- جدول ۴-۱۳. فراوانی حوزه‌های مبدأ مفهوم دشمن..... ۱۳۱
- جدول ۴-۱۴. فراوانی نام‌نگاشت‌های مفهوم دشمنی..... ۱۳۲
- جدول ۴-۱۵. فراوانی حوزه‌های مبدأ مفهوم دشمنی..... ۱۳۳
- جدول ۴-۱۶. فراوانی اندام‌واژه‌های کلیدواژه‌ی دشمن..... ۱۳۴
- جدول ۴-۱۷. فراوانی اندام‌واژه‌های کلیدواژه‌ی بدخواه..... ۱۳۶
- جدول ۴-۱۸. فراوانی اندام‌واژه‌های کلیدواژه‌ی خصم..... ۱۳۶
- جدول ۴-۱۹. فراوانی اندام‌واژه‌های کلیدواژه‌ی خصم..... ۱۳۶
- جدول ۴-۲۰. اندام‌واژه‌های کلیدواژه‌ی دشمنی..... ۱۳۷
- جدول ۴-۲۱. فراوانی اندام‌واژه‌های کلیدواژه‌ی بدخواهی..... ۱۳۷

- جدول ۴-۲۲. فراوانی اندام‌واژه‌های کلیدواژه‌ی خصومت.....۱۳۸
- جدول ۴-۲۳. فراوانی اندام‌واژه‌های کلیدواژه‌ی عداوت.....۱۳۸
- جدول ۴-۲۴. فراوانی اندام‌واژه‌های کلیدواژه‌ی خصامه.....۱۳۸
- جدول ۴-۲۵. فراوانی اندام‌واژه‌های مفاهیم دشمن و دشمنی.....۱۳۹
- جدول ۵-۱. فراوانی طرف مقابل دشمن.....۱۵۳

فهرست نمودارها

نمودار ۴-۱. نسبت حوزه‌های مبدأ در استعاره‌های مفهومی کلیدواژه‌ی دشمن.....۹۵

نمودار ۴-۲. نسبت حوزه‌های مبدأ در استعاره‌های مفهومی کلیدواژه‌ی دشمنی.....۱۱۰

فصل اول

کلیات پژوهش

۱.۱. مقدمه

از بدایت آفرینش، انسان با عصای شناخت در مسیر هستی قدم بر گرفته است و هیچ‌گاه از کنار پدیده‌ای بدون تدقیق به چیستی آن عبور نکرده است. اما شگفت‌انگیزترین وجودی که در حیات با آن روبرو شده خود اوست. از آن هنگام که انسان در آینه به خود نگریست تاکنون از این مشغولیت‌رهایی نیافته است. پیچیده‌ترین بخش از بدن و وجود انسان مغز اوست که جایگاه ذهن شناخته‌شده است. همه‌ی آموخته‌های انسان در طول زندگی در پرتو پرسش «چگونه درک کردم؟» محو می‌شوند. اهمیت این پرسش تا حدی است که در طول تاریخ هیچ‌گاه انسان از طلب پاسخی برای آن دست نکشیده است و دانشمندان علوم مختلف هرکدام گوشه‌ای از این پرسش را در دست گرفته و با چشم دانسته‌های خود آن را می‌کاوند. در گذشته، مطالعه‌ی آنچه از مسیر حواس پنجگانه گذر می‌کرد، رواج بیشتری داشت. اما تفکر نه‌چشیدنی بود نه‌بوییدنی، نه‌امواجش به‌گوش می‌رسید نه‌در دید چشم قرار داشت و نه‌حتی لمس آن ممکن بود. تفکر بر قله‌ای رفیع آرمیده بود و انسان از دوردست‌ها به آن می‌نگریست. او پای در راه صعود به قله‌گزارد، در راه از زوایای متفاوت، قله را به تماشا می‌نشست. در همان ابتدای راه، زبان را آینه‌ی تفکر یافت، آینه‌ای که اگرچه در نگاه اول سطحی صاف و صیقلی است، اما ژرفای آن تا بی‌نهایت ادامه دارد. پس زبان را در دست گرفت و واریسی آن را آغازید.

یکی از اصلی‌ترین و جذاب‌ترین ابعاد زبان توجه به معنا است. زبان‌شناسان، فلاسفه و بلاغیون همواره به وجوه متفاوتی از معناشناسی توجه نموده‌اند. استعاره یکی از این وجوه است که دیدگاه زبان‌شناسان نسبت به آن دچار تحول زیادی شده است. رویکرد شناختی استعاره را از آرایه‌ای زبانی به سازوکاری ذهنی ارتقاء داده است. تفکرات ما به صورت خودآگاه و ناخودآگاه، در لفافه‌ی استعاره از درون ظرف واژه‌ها لبریز می‌شوند. پیچ و خم جهان‌بینی‌ها را می‌توان از استعاره‌های به‌کار رفته توسط افراد در فرهنگ‌های مختلف بیرون کشید. یکی از مورد بحث‌ترین موضوعات در استعاره، عواطف بشری هستند که آیا از بدن و تجربه‌های فیزیکی سرچشمه می‌گیرند و یا در فرهنگ‌ها شکل می‌یابند.

نگارنده حس دشمنی را از بین عواطف برگزیده و بر آن است تا مسیر آن را از استعاره‌های مفهومی موجود در زبان فارسی تا تفکر فارسی‌زبانان طی کند. از این رو، با نگاهی بر گنجینه‌ی ادب فارسی، برخی صفحات آن را بیرون کشیده و دشمن و دشمنی را از چشم فارسی‌زبانان می‌بینیم.

۲.۱. مسئله‌ی پژوهش

زمان زیادی از تغییر نگرش به استعاره به عنوان یک آرایه‌ی زبانی می‌گذرد و رویکرد شناختی همچنان به نمایان کردن اندیشه‌های مستور در استعاره‌ها ادامه می‌دهد. نظریه‌ی استعاره‌ی مفهومی، اولین بار در کتاب لیکاف^۱ و جانسون^۲ (۱۹۸۰) مطرح شد و مهم‌ترین نکته‌ی آن این است که خود تفکر و زبان دارای ماهیت استعاری هستند. در این نظریه، ساخت مفهومی^۳ براساس نگاهت^۴‌های بین حوزه‌های شناختی^۵ شکل می‌گیرد. لیکاف و جانسون نظام مفهومی^۶ ذهن را چیزی در ضمیر ناخودآگاه می‌دانند که تنها از طریق زبان بازنمود می‌یابد و به طور آگاهانه به آن واقف نیستیم. زبان سرشار از شواهدی است که ما را در دسترسی به آن نظام یاری می‌دهند. پرداختن به استعاره‌های مفهومی در یک زبان مسئله‌ای بسیار در خور توجه و حائز اهمیت است، چرا که زیرساخت‌های فکری و در حقیقت جهان‌بینی^۷ آن فرهنگ و زبان را آشکار می‌کند. عواطف نیز به عنوان یکی از مخلوقات ذهن که گاهاً در زبان و رفتار بشر نمود می‌یابد، یکی از کانون‌های توجه رویکرد شناختی قرار گرفته‌است.

¹ G.Lakoff

² M.Johnson

³ conceptual structure

⁴ mapping

⁵ cognitive domains

⁶ conceptual system

⁷ worldview

کشور ایران در طول تاریخ پنج‌هزارساله‌ی خود به دلایل مختلف از جمله موقعیت سوق‌الجیشی جغرافیایی و همسایگی با تمدن‌های دیگر ارتباطات مختلفی با دیگر فرهنگ‌ها داشته‌است. مفهوم «دشمنی» از جمله مفاهیمی است که در ارتباطات فرهنگی با سایر فرهنگ‌ها نقش مهمی ایفا می‌کند. این پژوهش ما را به بینشی فرهنگی رهنمون می‌سازد که براساس آن درمی‌یابیم که برداشت یک ایرانی فارسی‌زبان از دشمن چیست؟ و چه تصویری از خود در مقابل دشمن دارد؟ این موضوع تا به اکنون در هیچ زبانی مورد بررسی قرار نگرفته است.

در تمام دنیا پرداختن به استعاره‌های مفهومی به‌روش پیکره‌ای جریانی جدید و نوپاست، به این علت که استفاده از پیکره‌های گسترده کار دشواری است و نرم‌افزارهایی که از طریق پیکره این جستجوها را میسور کنند، هنوز به‌وجود نیامده‌اند. پایگاه داده‌های زبان فارسی¹ این فرصت را برای انجام این دست پژوهش‌ها بر روی زبان فارسی مهیا کرده‌است، پس نگارنده نیز فرصت را مغتنم شمرده و در این راه قدم گذاشته‌است.

۳.۱. اهمیت و ضرورت انجام پژوهش

بررسی استعاره از بنیادی‌ترین بخش‌های مطالعات معناشناختی با رویکرد شناختی است. اندیشه‌هایی که در ذهن ما عمیق، زنده و تأثیرگذارند، آنقدر قدرتمندند که به صورت خودکار و ناخودآگاه در آمده‌اند و این‌ها مهم‌ترین استعاره‌ها هستند. از جمله راه‌های پی‌بردن به آنها، توجه به زبان است. استعاره، راهی برای اندیشیدن درباره‌ی مفاهیم است. از همین نکته برمی‌آید که بررسی عبارت‌های استعاری می‌تواند نشان‌دهنده‌ی تفکر و جهان‌بینی غالب در بین افراد یک فرهنگ و زبان باشد. این مسئله هم از لحاظ مطالعه‌ی زبان فارسی در سبک ادبی و روزمره حائز اهمیت است و هم به لحاظ فرهنگی راهگشای ما در شناخت هرچه بیشتر زبان فارسی است. مفهوم «دشمنی» از جمله مفاهیمی

¹ <http://www.pldb.ihcs.ac.ir>

است که از این منظر مورد بررسی قرار نگرفته است و بررسی آن می‌تواند در مطالعات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و جامعه‌شناختی مورداستفاده قرار بگیرد. ایران به عنوان خاستگاه یک پیکره‌ی عظیم و متنوع زبانی مورد توجه زبان‌شناسان سراسر دنیا قرار دارد، بنابراین پرداختن به زبان فارسی در قالب نظریه‌های جدید امری ضروری محسوب می‌شود.

استعاره، نقشی کلیدی در شکل‌گیری مفاهیم به‌طور کلی و مفاهیم عاطفی به صورت خاص دارد. این مسئله، با نداشت مفاهیم عینی بر مفاهیم انتزاعی و مفاهیم فیزیکی بر مفاهیم روان‌شناختی صورت می‌گیرد. مقولات عاطفی یک فرهنگ تجربی هستند و براساس تعامل انسان با محیط خود و از طریق استعاره‌ها و مجازهای برآمده از آن تجربیات شکل می‌گیرند.

۴.۱. اهداف پژوهش

اهداف مورد نظر نگارنده از انجام این پژوهش، از این قرار هستند که استعاره‌های مفهومی مفاهیم دشمن و دشمنی در پیکره‌ی نمونه‌ای از پایگاه داده‌های زبان فارسی شناسایی شوند. نام‌نگاشت‌ها و حوزه‌های مبدأی که براساس آن‌ها مفاهیم «دشمن» و «دشمنی» مفهوم‌سازی می‌شوند، مشخص شوند و نام‌نگاشت‌ها و حوزه‌های دارای بیشترین بسامد معرفی شوند. تبیین‌هایی برای مفهوم‌سازی کانونی دشمنی ارائه شوند. و در انتها اندام‌واژه‌هایی که بیشترین بسامد کاربرد را در مفهوم‌سازی مفاهیم «دشمن» و «دشمنی» دارند معرفی شوند.

۵.۱. جنبه‌ی نوآوری و جدید بودن پژوهش

همانطور که پیش‌تر اشاره شد، اهمیت مطالعه‌ی استعاره فراتر از شناخت زبان و تحلیل صورت‌های زبانی است و نمایاندن زیرساخت‌های فکری و فرهنگی یک زبان را به دنبال دارد. در میان مفاهیم مورد نیاز برای شناخت یک زبان، عواطف جایگاه غیرقابل انکاری در آن میان دارند. مفهوم «دشمنی»

نیز یکی از آن جمله مفاهیمی است که در شناخت فرهنگ‌ها به‌ویژه در تعامل با دیگر فرهنگ‌ها از برجستگی خاصی برخوردار است. تاکنون در هیچ زبان و فرهنگی، پژوهشی در مورد استعاره‌های مفهومی دشمنی انجام نشده‌است و این پژوهش از این حیث کاملاً بدیع است. از نظر استفاده از روش پیکره‌ای نیز به دلیل نوظهوری نسبی استفاده از پیکره‌های گسترده در مطالعات معناشناختی به‌ویژه مطالعات استعاره‌ی مفهومی، پژوهشگر قدم در راهی کم رهرو گذارده است.

۶.۱. پرسش‌های پژوهش

۱. مفاهیم دشمن و دشمنی در زبان فارسی براساس کدام حوزه‌های مبدأ شکل می‌گیرند؟
۲. کدام نام‌نگاشت‌ها در شکل‌دهی به مفاهیم دشمن و دشمنی بسامد بالاتری دارند؟
۳. کدام اندام‌واژه‌ها در حوزه‌ی مبدأ در مفهوم‌سازی دشمن و دشمنی دخالت بیشتری دارند؟

۷.۱. فرضیه‌های پژوهش

۱. حوزه‌های مبدأ انسان و شیء پربسامدترین حوزه‌های مورد استفاده برای مفهوم‌سازی دشمن هستند. حوزه‌های مبدأ تجربه و شیء پربسامدترین حوزه‌های مورد استفاده برای مفهوم‌سازی دشمنی هستند.

۲. نام‌نگاشت‌های [دشمن انسان است] و [دشمن شیء است]، پربسامدترین نام‌نگاشت‌ها در مفهوم‌سازی دشمن هستند. نام‌نگاشت‌های [دشمنی تجربه است] و [دشمنی شیء است]، پربسامدترین نام‌نگاشت‌ها در مفهوم‌سازی دشمنی هستند.